

کلاس پیدا؛ کلاس ناپیدا

دوره‌های اثرگذار در معماری مدارس

محمد تابش، طراح و پژوهشگر در حوزه معماری مدرسه

در شماره پیشین موضوع دوره‌های ما در معماری مدرسه به تفصیل و با طرح چندین مثال تبیین شد؛ دوره‌هایی از جنس تصمیم‌گیری که موضوع کلی و کالبدی آن‌ها شکل و صورتی معمارانه دارند، ولی به‌طور قطع، در رویدادها و فرایندهای آموزشی و تربیتی مدرسه تأثیرگذارند. در این شماره به موضوع ایجاد شدن یا نشدن شفافیت در جداره‌های کلاس می‌پردازیم. این موضوع در سال‌های اخیر به یکی از این دوره‌های ما و به‌عنوان یک چالش در تصمیم‌گیری در برخی از مدرسه‌ها تبدیل شده است. هرچند در سال‌های قبل به شکل محدود و همچنین پراکنده در چند مقاله به آن اشاره شده است، اما این دو مقاله به‌صورت کامل به موضوع این دوره‌های ما و جزئیات مربوط به آن اختصاص می‌یابند.

بالا: فضای پرنور راهروی یک مدرسه در تهران - پایین: فضای تاریک راهروی یک مدرسه در تهران

عبور نور از فضاهای پیرامون به فضاهای مرکزی در پی وجود دیوارهای شفاف داخلی

توسعه عمق دید

دانش‌آموزان در کلاس درس خود نشستند و مشغول مطالعه یا فعالیت آموزشی دیگری هستند. یکی از دیوارهای کلاس آن‌ها دو پنجره کوچک به سمت بیرون دارد. مدیران مدرسه معتقدند، دیده‌شدن بیرون کلاس توسط بچه‌ها باعث حواس‌پرتی آن‌ها می‌شود. به همین دلیل بخش‌های پایین پنجره‌ها را با پرچسب مات‌کننده پوشانده‌اند. سه دیوار دیگر هم هیچ منفذی به بیرون ندارند. هر دانش‌آموز، وقتی سر از کتاب و دفتر خود برمی‌دارد، در چهار طرف خود چهار دیوار بسته می‌بیند. در چنین شرایطی، چه احساسی باید داشته باشند؟ احساس قرارداشتن درون یک جعبه یا سلول یک زندان؛ آن هم نه در بند عمومی!

نقطه مقابل این وضعیت چگونه است؟ کلاس درسی که پنجره‌های بیرون آن چشم‌انداز طبیعی زیبایی دارد و وقتی دانش‌آموز بیرون را می‌بیند، منظره درختان یا حتی یک درخت، او را سرزنده می‌کند! اما اصل صحبت ما روی جداره‌های داخلی است. سر را بلند می‌کند و به‌جای اینکه آخرین نقطه قابل رؤیت او، در فاصله ۵ متری با چشم‌هایش باشد، به‌واسطه این شفافیت، تا فاصله بیش از ۱۵ متری خود را می‌بیند.

شاید بگوییم خب این چه خاصیتی دارد؟ نخستین اثر ارزنده این ویژگی، دلگشا بودن محیط و باز بودن چشم‌اندازهای داخلی است. این دل‌باز بودن، نشاط بصری و روحی دانش‌آموزان

در مصرف برق، باید این چراغ‌ها را خاموش کرد. چراغ‌ها را خاموش می‌کنیم. چه می‌بینیم؟ هیچ! چشم را نمی‌بیند. چراغ‌ها باید روشن باشند. بدتر از آن اینکه حتی وقتی همه چراغ‌ها هم روشن‌اند، کیفیت محیط از نظر روشنایی بسیار پایین است. بله. هیچ چیزی جای نور طبیعی را نمی‌گیرد!

حالا چه باید کرد؟ اگر دیواره هر کلاس و دفترها در مرز مشترک بین آن‌ها و این راهروی تاریک، شفاف بود، نور با عبور از آن‌ها، به لایه بعدی که همان راهروی تاریک است، نفوذ می‌کرد. بدون تردید ورود نور طبیعی دست دوم از لایه اول به لایه بعدی هم کیفیت روشنایی محیط را بالاتر می‌برد! حتی اگر لازم باشد برای تأمین روشنایی مطلوب باز هم از نور مصنوعی کمک گرفت، این وضعیت به مراتب از وضعیت تاریکی مطلق بهتر و قابل قبول‌تر است.

چرا برخی دیوارها باید شفاف شوند؟!

شفافیت دیوارهای کلاس یا دفتر مدرسه چه مزایایی دارد؟ چرا باید به این موضوع بپردازیم؟ با توجه کردن به شفاف‌سازی جداره‌های داخلی بین کلاس‌ها و محیط‌های دیگری همچون راهروها، چه دستاوردی نصیب مدرسه می‌شود؟ اصلاً در محیط‌های مدرسه‌هایی با دیوارهای کاملاً غیرشفاف، چه مشکلاتی وجود دارد که با ایجاد این شفافیت می‌توان آن‌ها را برطرف کرد یا کاهش داد؟

روشنایی لایه بعدی

در حالی که آفتاب می‌تابد، از حیاط مدرسه عبور می‌کنیم و وارد ساختمان آن می‌شویم. وقتی چند قدمی به داخل فضای مدرسه حرکت می‌کنیم، متوجه می‌شویم همه چراغ‌های راهروها روشن‌اند. روز است و انتظار ما اینکه تابش آفتاب می‌تواند همه جا را روشن کند! برای صرفه‌جویی

شفافیت و گسترش عمق دید

جدارهای شفاف و امکان مشاهده فعالیت دانش‌آموزان

را به همراه دارد. شاید مهم‌ترین اثر را همین ایجاد چشم‌انداز وسیع بدانیم. ویژگی دیگر را رفع خستگی فوری از چشمان باید دانست. در حالی که شما به فاصله‌ای نزدیک، صفحه کتاب یا رایانه را برای مدتی به نسبت طولانی نگاه می‌کنید و در پی آن سر بلند می‌کنید، اگر دورترین سطح قابل دیدن در حدود فاصله‌های نزدیک ۴ یا ۵ متری باشد، چشمان خسته شما همچنان خسته باقی خواهد ماند، اما اگر این فاصله در حدود ۱۵ متر یا بیش از آن باشد، در پی تطبیق طبیعی عضلات چشم شما با فاصله جدید در حال مشاهده در دوردست، خستگی به سرعت از چشمانتان برطرف می‌شود.

سرایت شور و نشاط

دیوارهای مستحکم و نفوذناپذیر و درهای بسته و ناشفاف نشانه‌های حیات را در مدرسه پنهان کرده‌اند. در کلاس‌ها چه می‌گذرد؟ شاید دانش‌آموزی که کسل و کم‌نشاط است، با دیدن فعالیت و سرزندگی دانش‌آموزان کلاس دیگر به شکلی غیرمستقیم نشاط خود را بازیابد. شور و سرزندگی مسری است. اما دیوارهای کلاس‌ها جعبه‌هایی درست می‌کنند که نمی‌گذارند این شور و نشاط در محیط‌های اطراف جاری شود. در حالی که وجود شفافیت در یک مدرسه کمک می‌کند تا دانش‌آموزان به شکلی کم‌هزینه با مشاهده فعالیت‌های دیگران، به فعالیت بیشتر تشویق شوند. این موضوع برای سایر ناظران هم اثربخش است. معلم هم می‌تواند از تصویری عمومی که دورتادور کلاس

می‌بیند، برای فعالیت‌ها و طرح درس خود ایده بگیرد.

تعطیلی سرک کشیدن

ناظم یک مدرسه با نگرانی از چگونگی پیاده‌شدن نظم و رعایت انتظارهای مدیران مدرسه از دانش‌آموزان، همواره مجبور است به فضاهای گوناگون مدرسه سرک بکشد. اسم سرکشی را در ذهن خود تصویرسازی کنید. شاید اگر خود را به جای دانش‌آموزان بگذارید، به جای «سرکشی» بگویید «سرک کشیدن» و از این کار ناظم یا هر یک از مسئولان مدرسه خوششان نیاید. سرک کشیدن احساس خوشایندی در دانش‌آموزان ایجاد نمی‌کند. به علاوه اینکه همواره امکان نظارت بر همه فضاهای مدرسه وجود ندارد. هرچند این کار ضروری هم به نظر نمی‌رسد. اما

به هر حال مسئولان یک مدرسه خود را پاسخگو می‌دانند و باید رویدادهای مدرسه را تا حد معقول و مناسبی زیر نظر داشته باشند؛ بدون اینکه حاشیه‌های نامطلوبی ایجاد شود. شفافیت در جداره‌های مدرسه، بهترین راهکار برای رسیدن به این نوع از نظارت بر فعالیت‌ها، فرایندها و رویدادها در مدرسه است، بدون اینکه جلب توجه کند و بخواهد عنوان‌هایی با بار منفی همچون سرک کشیدن را با خود یدک بکشد. به‌طور کلی، در چنین محیط‌هایی که تا حدود مناسبی در دیوارهای داخلی از شفافیت بهره می‌برند، همه افراد احساس نوعی از نظارت اجتماعی می‌کنند و این حس بار مسئولیت نظارت بر رویدادهای مدرسه را به کل افراد مدرسه تقسیم می‌کند.

شفافیت دیوارهای کلاس تهدیدها و در پی آن مخالفان بسیاری هم دارد. از این‌روست که این موضوع یک دوراهی چالشی در معماری مدرسه است و تصمیم‌گیری درباره آن به بررسی‌های چندبعدی نیاز دارد. گاهی طرح این موضوع برخی از معلمان را به دلیل‌های گوناگون نگران می‌کند؛ نگرانی‌هایی که بیشتر از همه درباره حواس‌پرتی و تمرکز نداشتن دانش‌آموزان در کلاس شفاف است. همچنین، این نگاه که کلاس درس در قلمرو ویژه یک معلم است، آگاهانه یا ناخودآگاه در ذهن برخی از معلمان وجود دارد و باعث می‌شود آنان کلاس درس شفاف را نافی و محدودکننده قلمرو خود تلقی کنند!